

APĂRATORUL DE BRAȚ ÎN BAZINUL CARPATO-DÂNUBIAN

TIBERIU BADER

Metalurgia bronzului din Transilvania, dar mai ales în partea nord-vestică, în zona Someșului de jos și pe Tisa superioară a ajuns la un nivel de dezvoltare remarcabil. Această dezvoltare rapidă se realizează în cadrul unui cerc de metalurgie, care a creat o serie de tipuri de obiecte renumite din punct de vedere al utilității lor, cîi și din punct de vedere stilistic.

In această notă ne ocupăm doar cu o singură categorie de obiecte, cu apăratorul de braț.

Obiectul de bronz denumit „apărator de braț“ (1) are o răspîndire largă în bazinul carpato-danubian și o evoluție destul de lungă în timp, în cadrul epocii bronzului. O notă caracteristică a obiectului este aceia că aproape toate exemplarele sigure provin din depozite de bronzuri și numai cîteva piese cunoaștem din morminte de incineratie sau din descoperiri izolate (2).

In nord-vestul României, piesa este cunoscută atât din depozite de bronzuri, în aşezări cît și în descoperiri izolate la:

Apa (județul Satu Mare), din depozitul renumit, descoperit în anul 1939, în hotarul de azi al comunei Medieșul Aurit. Piesa este executată din bară groasă, patrată în secțiune, subțîndu-se spre cele două capete; la un capăt este o spirală mai mare, infășurată de trei ori, iar la capătul celălalt una mai mică, infășurată de două ori. Între brătară ca atare și spirală legătura este asigurată printr-o bară lungă. Spirală nu are butoni în mijloc (3).

Galoșpetreu (județul Bihor), în depozitul de la Galoșpetreu sînt două fragmente de apărator de braț, spirale asemănătoare cu cea de la Stina (pl. XIX/1—2) (4).

Săpința (județul Maramureș), în colecția Muzeului etnografic din Sighetul Marmației se găsește un depozit de bronzuri care, pe lîngă două topoare de luptă, o brătară cilindrică cu spirale, pandantine și unele buclă, conținea și două apărătoare de braț, unul cu două spirale

mai mari și mai mici, cu secțiunea romboidă și rotundă, iar alta asemănătoare, fragmentară (5).

Sălacea (județul Bihor), la așezarea de tip Otomani de la „Dealul Vida“, din ultimul nivel a ieșit la iveală un apărător de braț cu bare rotunde, spirală din treisprezece invirtituri, fără buton (fig. 1) (6).

Sarasău (județul Maramureș), în colecția lui Ioan Mihályi a ajuns o piesă asemănătoare cu cea de la Apa, lucrată din bară patrată și rotundă, avind o spirală infășurată de trei ori, fără buton. Piesa astăzi se găsește în colecția Muzeului din Baia Mare (fig. 2) (7).

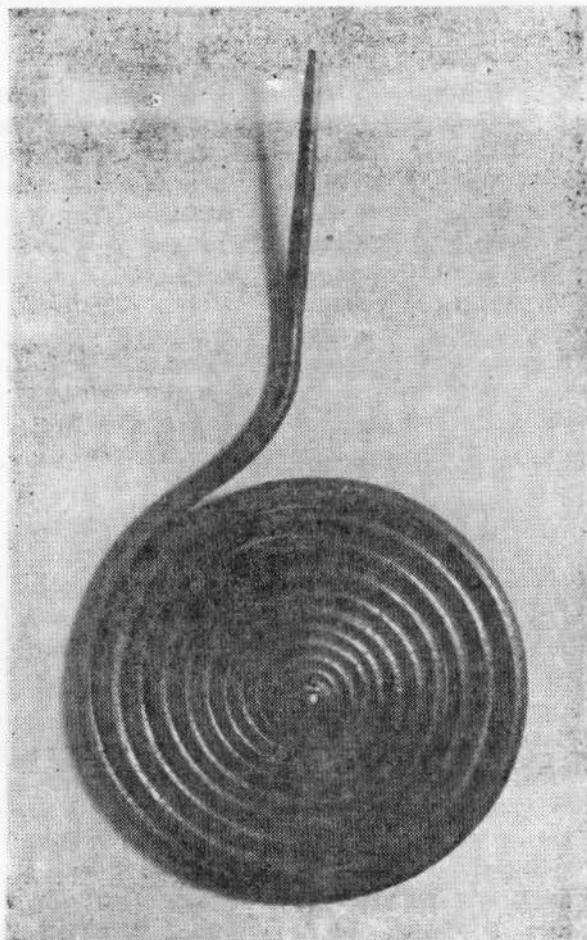

Fig. 1. — Apărătorul de braț de la Sălacea.

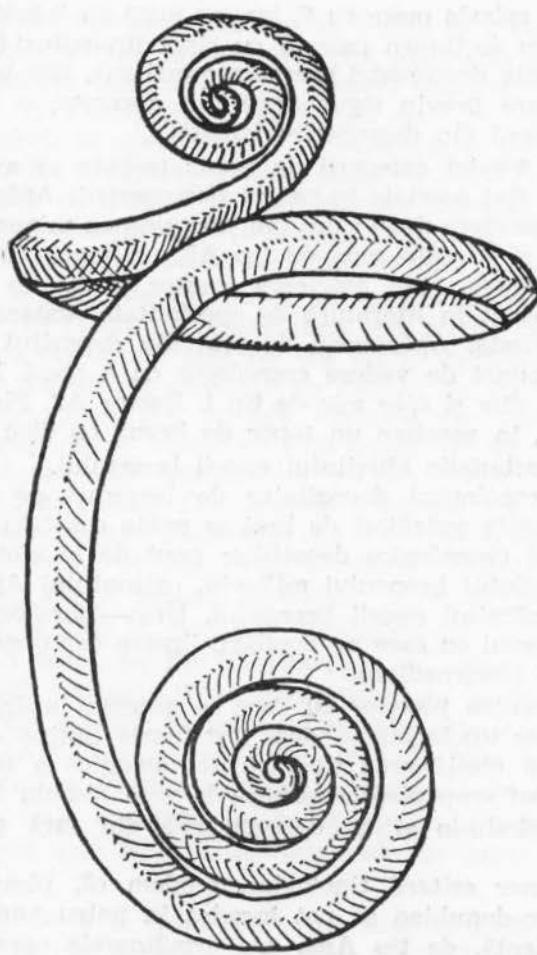

Fig. 2. — Apărătorul de braț de la Sarasău.

Stina (județul Satu Mare), depozitul de bronzuri de la Stina cuprinde printre altele și un fragment de „apărător de braț“ din care s-a păstrat doar spirala cu bară rotundă, ornamentată pe alocuri cu linii hașurate în benzi oblice, cu un buton la mijloc de formă conică (8).

Valea Chioarului (județul Maramureș), în colecția Egger au fost trei piese, prima cu secțiunea circulară, iar la braț ovală avind spirala mare cu șapte invirtituri, iar cea mică cu patru invirtituri, a doua cu

secțiunea patrată, spirala mare cu 6, iar cea mică cu 3 învîrtituri, a treia fragmentară tot cu secțiunea patrată cu cinci învîrtituri (9).

Din cele șapte descoperiri prezentate mai sus, sint în total unsprezece piese, din care provin sigur nouă din depozite, o piesă din asezare, iar o altă piesă din descoperire izolată.

La analiza acestei categorii de bronz trebuie să avem în vedere și piesele cu care sunt asociate în cadrul descoperirii. Apărătorul de braț de la Apa are în asociere două săbii din care una cu miner plin, un topor de luptă cu disc și cu spin mic, de tip A2, un topor cu ceafă și unul cu tub de înmănușare. Prin asocierea acestor piese din acest renumit depozit bine cunoscut în literatura de specialitate, datarea apărătorului de braț este asigurată. Apărătorul de braț din depozitul de la Săpînța este asociat din punct de vedere cronologic cu o piesă importantă, un topor de luptă cu disc și spin mic de tip I. Nestor A2. Piesa de la Stîna are, de asemenea, în asociere un topor de bronz cu disc și spin de tip I. Nestor B4, caracteristic sfîrșitului epocii bronzului.

Analizînd conținutul depozitelor de bronzuri de la nord-vestul României, care conțin apărători de braț se poate constata că ele aparțin la două orizonturi cronologice deosebite: unul de la sfîrșitul bronzului timpuriu sau începutul bronzului mijlociu, orizontului Apa—Hajdusámon, altul de la sfîrșitul epocii bronzului, Uriu—Domănești. Așa cum se vede, din teritoriul cu care ne ocupăm, lipsesc descoperiri din orizonturile cronologice intermediare.

Pe lîngă analiza pieselor cu care se asociază apărătorul de braț, studierea criteriilor tipologice — deși sunt foarte puține —, ne dă anumite indici pentru clasificarea tipologică-cronologică a acestei categorii de obiecte. În acest scop piesele noastre le vom discuta într-un context mai larg, comparîndu-le și cu descoperirile din țară și cu cele din străinătate.

Pe baza unor criterii tipologice, credem că, piesele descoperite în bazinul carpato-danubian se pot încadra în patru variante (10).

Prima variantă, de tip Apa, are următoarele caracteristici: bara pieselor în general este patrată în secțiune, spirala realizată din 3—4 învîrtituri fără buton în mijloc și fără ornamentație pe bară la unele piese partea între „Armreif“ și spirală este lungă. Se pare că aceste piese sunt cele mai vechi exemplare cunoscute în bazinul carpato-danubian. Din această variantă fac parte piesele din următoarele descoperirii: Apa, Săpînța, Sarasău, Valea Chioarului (nord-vestul României), Păuliș (România), Kispalád (Ungaria, județul Szabolcs-Szatmár). Acestui grup îl apartîne toporul de luptă cu disc și spin de tip A.

Varianta a două de tip Iguel-Zajta, se poate stabili atât pe criterii tipologice cât și prin asociere cu alte piese de bronzuri. Se poate constata o creștere ușoară a numărului învîrtiturilor la spirala (4—5),

în mijlocul spiralei uneori se găsește un buton în formă de calotă și de obicei bara dintre brățără propriu-zisă și spirală este ornamentată. Bara are secțiune patrată sau ovală. Din această categorie de piese nu s-a descoperit nici un exemplar în spațiul cu care ne ocupăm în lucrarea de față. În schimb în zona vecină se cunoaște o piesă, frumoasă, întreagă, de la Zajta (Ungaria, județul Szabolcs-Szatmár), și altele de la Igghiel, Satu Mare (România), Kosziderpadlás, Orosipuszta, Nagyhangos, Pusztlászentkirály, Mezőberény (Ungaria), Stupava, Velice (Slovacia). Acestei grupe îi aparțin toporul de luptă cu disc și spin de tip B1—2.

Varianta a treia, de tip Barca are următoarele caracteristici: în mijloc un buton în formă de calotă, bara este făcută din sîrmă rotundă, spirală mică este orizontală față de cea mare, spirală are 6—8 invirturi. Piesa este însotită în depozite de cuțitul de tip Peschiera. Depozitele care conțin piese din această variantă fac parte din orizontul cronologic denumit de A. Mozsolicz Felsőbalog, iar din punct de vedere cultural au fost atribuite purtătorilor culturii Piliny grupa Barca de cercetătorul T. Kemenczei. Din această variantă nu cunoaștem piese descoperite în nord-vestul României, ele sunt cunoscute din depozitele din nod-estul Ungariei și din estul Slovaciei: Drevenik, Maly Hores, Bologd (Slovacia), Forró, Zalkod, Abaújkér, Olaszliszka (Ungaria). Unele exemplare ajung și pînă în Bronz D (Nyíregyháza).

Varianta a patra de tip Salgótarján, are spirală mult mai mare decit primele două variante (7—8 invirtituri), iar la un capăt firul este invirtit simplu fără spirală; în mijlocul spiralei este întotdeauna o placă rotundă, un buton cu un spin de formă conică, bara este triunghiulară în aria de răspîndire vestică a piesei și rotundă la cea estică, fiind ornamentată cu linii hașurate în benzi oblice. Această categorie de apărătoare de braț este însotită de topoarele de luptă cu disc și spin de tip B3—4.

Varianta a patra a apărătorului de braț este cunoscută la nord-vestul României din depozitele de la Stina, Balc, Galoșpetreu, Tăuți, și din nord-estul Ungariei și nord-estul Slovaciei din mai multe depozite.

Din punct de vedere cronologic prima variantă se poate data la sfîrșitul bronzului timpuriu și începutul bronzului mijlociu, care, probabil, a ajuns în pămînt la sfîrșitul perioadei A2 sau începutul perioadei B1; varianta a doua putea să fie ascunsă la sfîrșitul perioadei B2, fiind cauzată probabil de marea mișcare a culturii înmormîntărilor tumulare; varianta a treia a fost ascunsă la sfîrșitul perioadei C și în mijlocul Bronzului D; iar din varianta a patra o parte la sfîrșitul Bronzului D; iar altă parte la începutul Hallstattului A. Unele piese ajung pînă în Halstatt B, fără să fi fost folosite, servind numai ca piese de turnare.

Din cele mai sus arătate reiese faptul că apărătorul de braț are o evoluție lungă în timp, de la sfîrșitul bronzului timpuriu pînă la începutul Hallstattului, cînd se încheia evoluția acestui tip de obiect de bronz.

Dacă analizăm harta cu aria de răspîndire a acestei piese de bronz se poate constata următoarele: cele mai vechi piese — varianta I — au fost descoperite la nord-vestul României și estul Ungariei, ceea ce ne sugerează ipoteza că acest tip de obiect a luat naștere în această zonă, fiind o creație a triburilor Otomani, a cercului de metalurgie, numit de unii cercetători Apa—Valea Chioarului. Această ipoteză este sprijinită și de faptul că din orizontul cronologic Apa—Hajdusámszon, sau eventual dintr-o perioadă anterioară nu cunoaștem nici o descoperire similară, nu numai în bazinul carpato-danubian, dar nici în afară de această zonă.

De aici, din zona Apei, acest tip de obiect se răspindește în perioada următoare în tot cuprinsul bazinului carpato-danubian, aşa cum dovedesc descoperirile cartografiate din această zonă. În timp, această etapă corespunde orizontului cronologic Gepiu-Kosziderpadlás. În zona nord-vestul României, estul Ungariei, sud-estul Slovaciei și în Ucraina subcarpatică purtătorii culturii Suciu de Sus au fost acei care au preluat și au dezvoltat, mai departe, tipul Apa. Într-o etapă cronologică următoare ei l-au transmis culturii Piliny, grupei Barca. Grupa Zagyvapátfalva, probabil, a preluat de la cultura Egyek o formă începătoare din care a dezvoltat-o varianta de tip Salgótarján (11). Din orizontul cronologic Felsőbalog, deocamdată la noi, în spațiu! cu care ne ocupăm, lipsesc descoperiri, dar că piesa este prezentă în această zonă, dovedește faptul că din orizontul următor Uriu-Domănești avem mai multe descoperiri. În afară de bazinul carpato-danubian acest tip de obiect nu este cunoscut, descoperiri extreme fiind din Austria, Polonia de sud, Iugoslavia de nord și Transilvania.

Cit privește derivarea „apărătorului de braț“ este greu de dat un răspuns acceptabil. Pînă în prezent nu cunoaștem nici un prototip al acestui tip de obiect din care s-ar putea trage originea sa. Nu este exclus ca tipul, fiind o creație locală, să-a dezvoltat din brătară simplă care a fost ulterior prevăzută cu două spirale, cu una mai mare și cu una mai mică, poate sub influența „stilului“ vremii, pus în legătură genetică cu lumea miceniană.

In ceea ce privește utilizarea sa, probabil că a fost folosit că o armă de apărare în luptă, dar poate că a avut și un rol ornamental pentru braț. Poate deci că s-a purtat ca un semn distinctiv, indicind poziția socială a purtătorului, probabil apartinind păturilor înstărite, ori poate să fie un semn distinctiv războinic (12).

DIE HANDSCHUTZSPIRALE IM DONAULÄNDISCHEN KARPATENRAUM

(Zusammenfassung)

Der als Handschutzpirale (1) bekannte Bronzegegenstand ist im donauländischen Karpatenraum stark verbreitet und erfährt innerhalb der Bronzezeit eine zeitlich ziemlich lang andauernde Entwicklung. Ein kennzeichnender Zug dieses Gegenstandes ist es, daß fast alle gesicherten Exemplare aus Hortfunden von Bronzegegenständen stammen und nur einige Exemplare aus Brandgräbern oder als Zufallsfunde bekannt sind (2).

In Nordwestrumänien ist die Handschutzspirale sowohl aus Bronzechorten in Siedlungen als auch aus Einzelfunden bekannt:

Apa (Kreis Satu Mare). Das Exemplar besteht aus dickem Draht, mit viereckigem Querschnitt, der sich gegen die beiden Enden zu allmählich verjüngt; ein Ende ist zu einer größeren Spirale dreimal eingerollt und das andere zweimal zu einer kleineren. Zwischen dem Armreif an und für sich und der Spirale, ist die Verbindung durch einen iangen Stab hergestellt. Die Spirale hat keinen Mittelknopf (3).

Galoșpetreu (Kreis Bihor). Im Bronzechort von Galoșpetreu befinden sich zwei Bruchstücke von Handschutzspiralen wobei die mit rundem Querschnitt und verziert mit den Schraffierungen gebildeten Schrägen Bändern. In der Mitte einer Spirale befindet sich ein Metallblech mit kegelförmigem Dorn (Taf. XIX/1—2) (4).

Săpința (Kreis Maramuresch). In der Sammlung des Ethnographischen Museums aus Sighetu Marmației befindet sich ein Bronzedepot, das außer zwei Streitäxten, einen zylindrischen Armreifen mit Spiralen, Anhängern und Lockenringen, auch zwei Handschutzspiralen enthält (5).

Sălacea (Kreis Bihor). In der letzten Fundschicht der Otomanisiedlung „Dealul Vida“, lag eine Spirale mit rundem Stab, die Spirale dreizehnmal eingerollt und mit kleinem Mittelknopf (fig. 1) (6).

Sarasău (Kreis Maramuresch). In die Sammlung Ioan Mihály gelangte ein Exemplar, das mit der Handschutzspirale von Apa Ähn-

DIE HANDSCHUTZSPIRALE IM DONAULÄNDISCHEN KARPATENRAUM

(Zusammenfassung)

Der als Handschutzpirale (1) bekannte Bronzegegenstand ist im donauländischen Karpatenraum stark verbreitet und erfährt innerhalb der Bronzezeit eine zeitlich ziemlich lang andauernde Entwicklung. Ein kennzeichnender Zug dieses Gegenstandes ist es, daß fast alle gesicherten Exemplare aus Hortfunden von Bronzegegenständen stammen und nur einige Exemplare aus Brandgräbern oder als Zufallsfunde bekannt sind (2).

In Nordwestrumänien ist die Handschutzspirale sowohl aus Bronzechorten in Siedlungen als auch aus Einzelfunden bekannt:

Apa (Kreis Satu Mare). Das Exemplar besteht aus dickem Draht, mit vierkigem Querschnitt, der sich gegen die beiden Enden zu allmählich verjüngt; ein Ende ist zu einer größeren Spirale dreimal eingerollt und das andere zweimal zu einer kleineren. Zwischen dem Armreif an und für sich und der Spirale, ist die Verbindung durch einen iangen Stab hergestellt. Die Spirale hat keinen Mittelknopf (3).

Galoșpetreu (Kreis Bihor). Im Bronzechort von Galoșpetreu befinden sich zwei Bruchstücke von Handschutzspiralen wobei die mit rundem Querschnitt und verziert mit den Schraffierungen gebildeten Schrägen Bändern. In der Mitte einer Spirale befindet sich ein Metallblech mit kegelförmigem Dorn (Taf. XIX/1—2) (4).

Săpînta (Kreis Maramuresch). In der Sammlung des Ethnographischen Museums aus Sighetu Marmației befindet sich ein Bronzedepot, das außer zwei Streitäxten, einen zylindrischen Armreifen mit Spiralen, Anhängern und Lockerringen, auch zwei Handschutzspiralen enthält (5).

Sălacea (Kreis Bihor). In der letzten Fundschicht der Otomansiedlung „Dealul Vida“, lag eine Spirale mit rundem Stab, die Spirale dreizehnmal eingerollt und mit kleinem Mittelknopf (fig. 1) (6).

Sarasău (Kreis Maramuresch). In die Sammlung Ioan Mihály gelangte ein Exemplar, das mit der Handschutzspirale von Apa Ähn-

lichkeiten aufweist. Das Exemplar befindet sich gegenwärtig in der Sammlung des Museums von Baia Mare (fig. 2) (7).

Stîna (Kreis Satu Mare). Der Bronzechort von Stîna enthält unter anderem auch ein Bruchstück von einer Handschutzspirale, davon nur die Spirale aus rundem Draht erhalten geblieben ist. Sie ist stellenweise mit schrägen Bänder bildenden Schraffierungen und mit einem kegelförmigen Mittelknopf verziert (8).

Valea Chioarului (Kreis Maramuresch). In der Sammlung Egger befanden sich drei Handschutzspiralen (9).

Aus den sieben dargestellten Funden stammen insgesamt elf Handschutzspiralen, davon neun in Bronzedepots, eine in einer Siedlung und eine als Einzelfund zutage kamen.

Bei der Prüfung dieser Bronzegegenstände, müssen auch die anderen Bronzegegenstände berücksichtigt werden, mit denen sie zusammen lagen. Die Handschutzspirale von Apa ist neben zwei Schwertern gefunden worden, davon eines ein Vollgriffs Schwert ist, ferner mit einer Nackenscheibenaxt vom Typus A2, einer Nackenkammkaxt und einer Schaftlochaxt. Dadurch, daß diese Bronzegegenstände aus diesem in der Fachliteratur bekannten Hortfund stammen, ist die zeitliche Stellung der Handschutzspirale gesichert. Die Handschutzspirale aus dem Bronzedepot von Săpîntă ist vom chronologischen Standpunkt mit einem wichtigen Gegenstand und zwar mit einer Nackenscheibenaxt vom Typus Nestor A2 verbunden. Desgleichen ist das Exemplar von Stîna mit einer Nackenscheibenaxt vom Typus Nestor B4 zusammen gewesen, das für den Ausgang der Bronzezeit typisch ist.

Die Untersuchung der Handschutzspiralen enthaltenden Bronzedepots aus Nordwestrumänien ergibt, daß diese Depots zwei zeitlich verschiedenen Horizonten angehören: Der Horizont Apa—Hajdusámos ist vom Ausgang der frühen oder vom Anfang der mittleren Bronzezeit und der zweite Horizont — Uriu—Domânești — vom Ausgang der Bronzezeit. Es läßt sich feststellen, daß im Gebiet das hier besprochen wird, die Funde aus zeitlich dazwischenliegenden Horizonten fehlen.

Die erste Variante, Typ Apa mit folgenden Kennzeichen: der Stab dieser Exemplare ist meistens viereckig im Querschnitt, die Spirale besteht aus 3 bis 4 Windungen ohne Mittelknopf und ohne Stabverzierungen. Bei einigen Exemplaren ist der Teil zwischen Armreif und Spirale lang. Es erweckt den Anschein, daß diese die ältesten im donauländischen Karpatenraum bekannten Exemplare sind. Zu dieser Variante gehören die Exemplare aus folgenden Funden: Apa, Săpîntă, Sarasău, Valea Chioarului (Nordwestrumänien), Păuliș (Rumänien), Kispalád (Ungarn, Kreis Szabolcs-Szatmár). Zu dieser Gruppe gehört die Nackenscheibenaxt, vom Typ A.

Die zweite Variante, Typ Ighiel—Zajta kann sowohl formenkundlich als anhand von anderen Bronzegegenständen erkannt werden. Die Anzahl der Spiralenwindungen nimmt leicht zu (4 bis 5), außerdem ist ein kalottenförmiger Mittelknopf vorhanden und meistens ist der Stab zwischen dem Armreif und der Spirale verziert. Der Querschnitt des Stabs ist viereckig oder oval. Von dieser Variante ist in dem hier zur Sprache stehenden Raum kein einziges Exemplar, gefunden worden. Im benachbarten Gebiet hingegen ist eine schöne, ganz erhaltene Handschutzspirale dieser Kategorie ans Licht gefördert worden und zwar in Zajta (Ungarn, Kreis Szabolcs-Szatmár). Andere sind bekannt aus Ighiel, Satu Mare (Rumänien), Kosziderpadlás, Orosipuszta, Nagyhangos, Pusztaszentkirály, Mezőberény (Ungarn), Stupava, Velice (Slowakei). Dieser Gruppe gehört die Nackenscheibenäxte mit Dorn Typus B1—2 an.

Die dritte Variante, Typ Barca hat folgende Merkmale: einen kalottenförmigen Mittelknopf; der Stab ist aus rundem Draht, die kleine Spirale liegt horizontal im Vergleich zur großen; die Spirale besteht aus sechs bis acht Windungen. Im Bronzedepot lag das Exemplar zusammen mit dem Peschiera Messer. Die Bronzedepots, die Exemplare dieser Variante enthalten, gehören zu dem von A. Mozsolics unter der Benennung Felsőbalog geführten chronologischen Horizont. Vom Standpunkt der Kulturangehörigkeit, wurden sie von T. Kemenczei den Trägern der Piliny-Kultur, aus der Barca-Gruppe zugewiesen. In Nordwestrumänen sind keine Exemplare dieser Variante bekannt. Hingegen stammen aus Nordostungarn und aus der Ostslowakei die Exemplare aus: Drevenik, Maly Hores, Bologd (Slowakei), Forró, Zalkod, Abaújkér, Olaszliszka (Ungarn). Einige Exemplare reichen bis in die Bronzezeit D (Nyíregyháza).

Die vierte Variante, Typ Salgótarján hat die Spirale viel größer als die ersten drei Varianten (7 bis 8 Windungen) und das andere Ende hat den Draht einfach gewunden, ohne Spirale. In der Mitte der Spirale befindet sich immer ein Metallblech mit kegelförmigem Dorn. Im westlichen Teil des Verbreitungsgebietes ist der Querschnitt des Stabs dreieckig und im östlichen rund. Die Verzierung des Stabs besteht aus zu schrägen Bändern schraffierten Linien. Diese Kategorie von Handschutzpiralen ist von Nackenscheibenäxten vom Typ B3—4 begleitet.

Die vierte Variante der Handschutzspiralen ist in Nordwestrumänen aus den Depotfunden von Stina, Balc, Galoșpetreu, Tăuți und in Nordostungarn und der Nordostslowakei aus zahlreichen Bronzedepots bekannt.

Die erste Variante kann an den Ausgang der frühen und an den Anfang der mittleren Bronzezeit datieren und ist wahrscheinlich am Schluß der Periode A2 oder zu Beginn der Periode B1 in den Boden gelangt; die zweite Variante ist wohl am Ausgang der Periode B2 versteckt worden, wahrscheinlich infolge der großen Bewegung der Hügelgräber-

kultur; die Exemplare der dritten Variante sind wahrscheinlich am Schluß der Periode C, während von der vierten Variante ein Teil am Ausgang der Bronze D und ein anderer Teil zu Beginn der Hallstattzeit A in den Boden eingelassen wurden. Einige Exemplare reichen bis in die Hallstattzeit B, ohne jemals gebraucht gewesen zu sein, sie sind nur als Rohguß erhalten.

Aus obigen Ausführungen folgt, daß die Handschutzspirale eine zeitlich lang andauernde Entwicklung hat und zwar vom Ausgang der frühen Bronzezeit bis zum Anfang der Hallstattzeit, wonach diese Kategorie von Bronzegegenständen sich nicht mehr fortentwickelt.

Die Untersuchung der Verbreitungskarte der Handschutzspiralen ermöglicht einige Beobachtungen: die ältesten Exemplare — Variante I — sind in Nordwestrumänen und in Ostungarn entdeckt worden, wodurch sich die Vermutung aufdrängt, daß diese Gegenstände in dieser Gegend entstanden und eine Schöpfung der Otomani-Stämme sind, und zwar des erhaltigen Gebietes — mit vielen Werkstätten — den einige Forscher Apa — Valea Chioarului benennen. Die Vermutung wird auch davon unterstützt, daß aus dem chronologischen Horizont Apa—Hajdú-sámos oder eventuell aus einer früheren Periode, kein einziger ähnlicher Fund bekannt ist, und zwar, weder aus dem Donau-Karpatenraum noch außerhalb davon. Von hier aus dem Apa-Giebel verbreitet sich dieser Gegenstand in der folgenden Periode in den ganzen donauländischen Karpatenraum, was von den hier kartierten Funden bewiesen wird. Zeitlich entspricht diese Etappe dem chronologischen Horizont Gepiu—Kosziderpadlás. In Nordwestrumänen, Ostungarn, in der Südostslowakei und in dem Vorkarpatengebiet der Ukraine, haben die Träger der Suciu de Sus-Kultur den Apa-Typ übernommen und weiterentwickelt. In einer darauf folgenden Etappe haben sie ihn der Barca-Gruppe aus der Piliny-Kultur überliefert. Die Zagyvapátfalva-Gruppe hat von der Egyek-Kultur wahrscheinlich eine Anfangsform übernommen, die sie dann zur Variante Salgótarján gestaltet hat (11). Aus dem chronologischen Horizont Felsőbalog fehlen vorderhand aus dem hier behandelten Raum entsprechende Funde; daß die Handschutzspirale aber besteht, wird dadurch bewiesen, daß der nächstfolgende Horizont Uriu—Domănești mehrere Exemplare aufweist; außerhalb des Donau-Karpatenraumes ist diese Art von Bronzegegenstand nicht bekannt: Und zwar liegen die äußersten Fundestellen in Österreich, Südpolen, Nordjugoslawien und Siebenbürgen.

Was die Herkunft der Handschutzpirale anbetrifft, läßt sich sehr schwer eine annehmbare Aussage machen. Bis zur Zeit ist keine Vorlage bekannt, der dieser Gegenstand hätte nachgebildet worden sein können. Es ist nicht ausgeschlossen, daß es sich um eine örtliche Schöpfung handelt, die sich aus dem einfachen Armreifen entwickelt hat, dem

später zwei Spiralen — eine größere und eine kleinere — angelegt wurden und zwar vielleicht unter dem Einfluß „des Stils“ der Zeit in genetischem Zusammenhang mit der mykenischen Welt.

Die Handschutzspirale ist wahrscheinlich als Verteidigungswaffe im Kampf gebraucht worden, hatte gewiß aber auch den Zweck, eine Armzier zu sein. Es kann also auch sein, daß sie als Kennzeichen für die hohe soziale Stellung des Trägers gedient hat oder als Erkennungszeichen der Krieger (12).

N O T E

1. Pentru denumirea obiectului discutat cercetătorii au folosit termene diferite: *Handrückenschütze Spitalarmbergen* (D. Popescu, *Die Frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, Bucureşti, 1944, p. 124); *Handbergen* (R. Hachmann, *Chronologie*, 1957, p. 92); *Armband mit entgegengesetzten Endspiralen* (I. Bóna, *ActaArchBp*, 9, 1958, p. 238; *Handschatzspirale* — „apărător de brăt“ (A. Mozsolics, *Bronzfunde des Karpatenbeckens*, Bp., 1967, p. 73—74, T. Kemenczei, *Die Chronologie*, HOMÉvk, V, 1965, p. 111—112, D. Berciu; *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, Bucureşti, 1966, p. 201, B. Hänsel, *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken*, Bonn, 1968, p. 102—104). Părerea noastră este că cea mai potrivită denumire este *Handschatzspirale* — („apărător de brăt“ — deși incomplet), pentru că conține un element principal al obiectului; spirala și folosirea sa probabilă.
2. Din morminte de incinerare sunt cunoscute exemplare în formă de miniatură de la Piliny și Nagybátony (cultura Piliny).
3. D. Popescu, *Dépôt de bronzes de Apa, Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 120, fig. 1/5; A. Mozsolics, *Bronzfunde*, Bp. 1967, p. 73, pl. 14/2.
4. Informație de la I. Ordentlich.
5. D. Popescu, *Dacia*, NS, VII, 1963, p. 99, fig. 6/3—4; D. Popescu, M. Russu, *Dépôts de l'âge de bronze moyen*, Inv Arch, 1966, R 8 a, fig. 3—4.
6. Informație de la I. Ordentlich.
7. Fl. Romer, *Arch Közl*, VII, 1968, p. 197.
8. Fr. Holste, *Hortfunde*, pl. 33/29, 29 a.
9. J. Hampel, *Bronzkör*, II, p. 43—44, A. Mozsolics, *Bronzfunde*, p. 73, 146.
10. Deși A. Mozsolics nu a stabilit criterii tipologice concrete ale obiectului în discuție, discută în lucrarea sa monumentală unele criterii de bază pentru o încadrare cronologică în cadrul bronzului mijlociu. B. Hänsel distinge în funcția de existență a butonului și după forma spiralei mici două variante (vezi lucrările citate).
11. T. Kemenczei, *HOMÉvk*, IV, 1964, p. 16.
12. Pentru tipologia, cronologia și răspândirea apărătorului de brăt vezi lucrările citate ale lui D. Popescu, A. Mozsolics, T. Kemenczei, B. Hänsel, A. W. v. Brunn etc.

C A T A L O G

1. Abaújkér, jud. Borsod — Abaúj — Zemplén, Ungaria, Fr. Holste, *Hortfunde*, pl. 39/2; B. Hänsel, *Beiträge zur Chronologie der millitären Bronzezeit im Karpatenbecken*, lista 103/8.
2. Aggtelek, jud. Nógrád, Ungaria. Fr. Tompa, *Ber RGK*, p. 34 și 106, pl. 51/6; B. Hänsel, *Beiträge*, lista 103/18.
3. Almág, jud. Nógrád, Ungaria, T. Kemenczei, *Die Chronologie der Hortfunde vom Typ Rimaszombat*, *HOMEvk*, V, 1965, pl. XXIX/2, XXX/4.
4. Apa, jud. Satu Mare, România, D. Popescu, *Dépôt de bronzes de Apa, Dacia, VII—VIII, 1937—1940*, p. 120, fig. 1/5; A. Mozsolics, *Bronzfunde des Karpatenbeckens*, p. 73, pl. 14/2.
5. Bakta, jud. Borsod, Ungaria, J. Szendrei, în *ArchErt*, 8, 1888, p. 348; J. Hampel, *Bronzkor*, II, p. 7; T. Kemenczei, *Die Chronologie*, *HOMEvk*, V, 1965, p. 112.
6. Banatski Karlovac, jud. Vrsac, Jugoslavia, Fr. Holste, *Hortfunde*, p. 10, pl. 17/11; B. Hänsel, *Beiträge*... lista 103/23;
7. Balc, jud. Bihor, România, Fr. Holste, *Hortfunde*, p. 16, pl. 30/27; B. Hänsel, *Beträge*, lista 103/22.
8. Berkesz-Csonkásdülő, jud. Szabolcs-Szatmár, Ungaria, T. Kemenczei, *NYJAMÉvk*, VI—VII, 1965, pl. XIV/63, XV/70, XIV/64; B. Hänsel, *Beträge*. lista 103/9a.
9. Bologd, Slovacia, Cehoslovacia, J. Pástor, *AR*, 3, 1951, p. 154—155; M. Medvescky, *PA*, 37, 1931, p. 93.
10. Cana, Slovacia de Est, Cehoslovacia,
11. Cserépalva, jud. Borsod, Ungaria, T. Kemenczei, *Die Chronologie*, *HOMEvk*, V, 1965, p. 111.
12. Cehálut, jud. Satu Mare, România, Descoperire nesigură.
13. Drenenik, jud. Spis, Slovacia de Vest, Cehoslovacia, J. Neusputny, *Sborník Nar. Mus. V. Praze*, 1, 1938—39, p. 201, pl. 12/13—14; Hänsel, *Beiträge*, pl. 55/18, lista 103/12.
14. Eger, jud. Heves, Ungaria, B. Hänsel, *Beiträge*, pl. 50/11—12, lista 103/1.
15. Esztergom (judet), Ungaria, A. Mozsolics, *Bronzfunde*, p. 73.
16. Felsőcsáj, Slovacia de Est, Cehoslovacia, T. Kemenczei, *Die Chronologie*, *HOMEvk*, 1965, p. 112.
17. Felsőjóza, jud. Hajdu-Bihar, Ungaria, A. W. v. Brunn, *Hortfunde*, p. 33, nota 5.
18. Forró, jud. Borsod, Ungaria, J. Hampel, *Bronzkor*, II, 1892, pl. 162/12; B. Hänsel, *Beiträge*, lista, 103/6, pl. 53/10.
19. Galoșpetreu, jud. Bihor, România, Inf. I. Ordentlich, Mz. Oradea.
20. Géberjen, jud. Szabolcs-Szatmár Ungaria, A. Mozsolics, *Bronzfunde*, p. 74, nota 5.
21. Cégény, jud. Szabolcs-Szatmár, Ungaria, T. Kemeczei, *Die Chronologie*, *HOMEvk*, V, 1965, p. 112.
22. Gemer, Slovacia, J. Hampel, *Bronzkor*, I, 1886, pl. 114/23—35.

23. Gyöngyös, jud. Heves, Ungaria, T. Kemenczei, *Die Chronologie*, HOMÉvk, V. 1965, p. 111—113.
24. Heves (județul), Ungaria, B. Hänsel, *Beiträge*, lista, 103/3.
25. Hodejov, jud. Rimavská Sobota, Slovacia, Cehoslovacia, M. Novotná, Sborník Fil. Fak. Univ. Bratislava, 17. 1966, 9 pl. 8, (sus), B. Hänsel, *Beiträge*, lista 102/9; A. Mozsolics, *Bronzefunde*, p. 74.
26. Hostice, Slovacia, Cehoslovacia, T. Kemenczei, *Die Chronologie*, HOMÉvk, V. 1965, p. 112.
27. Hrustováce, Jugoslavia de Nord, Staré F. ArchVestLjubljana, 4. 1953, p. 49, fig. 1.
28. Ighiel, jud. Alba, România, I. Berciu, *Apulum*, I, 1939—42, fig. 2/1—4, pl. I/6—7; D. Popescu — M. Rusu, *InvArch*, fasc. 1, R 8/3—4; Hänsel, *Beiträge*, lista 102/15 pl. 7/30—31.
29. Janosovce, Slovacia, de Est, jud. Rimavská Sobota, Cehoslovacia, T. Kemenczei, *Die Chronologie*, HOMÉvk, V. 1965, p. 112.
30. Jéke, jud. Szabolcs-Szatmár, Ungaria, T. Kemenczei, *Die Chronologie*, HOMÉvk, V. 1965, p. 112.
31. Kelemér, jud. Nógrád, Ungaria, T. Kemenczei, *Die Chronologie*, HOMÉvk, V. 1965, p. 111.
32. Kemecse, jud. Szabolcs-Szatmár, Ungaria. Jósa András (T. Kemenczei), NYJAÉvk, VI—VII, 1963—64, p. XXXII/23; Hänsel, *Beiträge*, lista 103/9.
33. Kisgyör, jud. Borsod, Ungaria, T. Kemenczei, *Die Chronologie*, HOMÉvk, V. 1965, pl. VII/1—2.
34. Kispalád, jud. Szabolcs-Szatmár, Ungaria, A. Mozsolics, *Bronzefunde*, p. 73, 144 pl. 17/4; B. Hänsel, *Beiträge*, lista 102/6.
35. Kisternye, jud. Nógrád, Ungaria, Kubinyi, *ArchKözl*, 2, 1861, p. 38, pl. 3/6; T. Kemenczei, *Die Chronologie*, HOMÉvk, V. 1965, pl. I/1, B. Hänsel, *Beiträge*, lista, 103/5.
36. Kolodnoje, Ucraina-Subcarpatică, URSS, Lehoczky, *ArchErt*, 13, 1863, p. 260, fig. 1/5, B. Hänsel, *Beiträge*, lista 102/19.
37. Kosice, Slovacia de Est, Cehoslovacia, T. Kemenczei, *Die Chronologie*, HOMÉvk, V. 1965, p. 112.
38. Kosziderapadlás (III), jud. Fehér, Ungaria, I. Bóna, *ActaArchBp*, 9, 1958, p. 211, pl. 1/3—4; 2/6; B. Hänsel, *Beiträge*, lista 102/2, pl. 18/12—14.
39. Kracunovce, Slovacia de Sud-est, Cehoslovacia, V. Budinsky-Kricka, *Slovenske dejiny*, I, 1947, pl. XXI/2.
40. Maly Hores, Slovacia, Cehoslovacia, J. Pástor, AR, 3, 1951, p. 154—155.
41. Mezőberény, jud. Békés, Ungaria, Mogyorossy, *ArchErt*, 5, 1885, p. 223, cu fig. J. Hampel, *Bronzkor*, p. 90; I. Bóna, *ActaArchBp*, 9, 1958, p. 237, pl. 5; A. Mozsolics, *Bronzefunde*, p. 149—50, pl. 67/4; B. Hänsel, *Beiträge*, lista 102/7, pl. 27/23.
42. Méhi-Vcelice, Slovacia, Cehoslovacia, A. Mozsolics, *Bronzefunde*, p. 74.
43. Nagybáttony, jud. Heves, Ungaria, P. Patay, *ArchErt*, 81, 1954, p. 46, fig. 17/14—15; B. Hänsel, *Beiträge*, pl. 39/24, lista 103/26.
44. Nagyhangos, jud. Tolna, Ungaria, *ArchErt*, 1903, p. 430, fig. 3/1; A. Mozsolics, *Bronzelunde*, p. 74, N. 55, p. 152; B. Hänsel, *Beiträge*, lista, 102/3, pl. 4/51.
45. Nyiregyháza, jud. Szabolcs-Szatmár, Ungaria, A. Józsa (T. Kemenczei), NYJAMÉvk, VI—VII, 1963—64, p. 36, pl. 43/1—2.
46. Nyírszólós, jud. Szabolcs-Szatmár, A. W. v. Brunn, *Hortfunde*, p. 33, n. 5.
47. Óbuda, Ungaria, Nagy, *BudRég*, 8, 1904, p. 124 cu fig; J. Hampel, *Bronzkor*, pl. 36/4, A. Mozsolics, *Bronzefunde*, p. 73, n. 49; J. Hänsel, *Beiträge*, lista 102/5.
48. Olaszliszka, jud. Borsod, Ungaria, T. Kemenczei, HOMÉvk, 1964, p. 15.

49. Opályi, jud. Szabolcs-Szatmár, Ungaria (A fost greșit identificat de Hänsel Opális cu Opályi Opálós-Păuliș), I. Bona, *ActaArchBp*, 9, 1958, p. 233, n. 182 B. Hänsel, *Beiträge*, lista 103/9 b.
50. Orosipuszta, jud. Bihar, Ungaria, A. Mozsolics, *Bronzelunde*, p. 153—54, pl. 69/1—3; B. Hänsel, *Beiträge*, lista 102/7 a.
51. Ozdany, jud. Rimavská Sobota, Cehoslovacia, Kudlacek, *AR*, 4, 1952, p. 28, fig. 22; T. Kemenczei, *HOMEvk*, 1964, p. 110, pl. XXXI/1; B. Hänsel, *Beiträge*, lista 103/14.
52. Papp, jud. Szabolcs-Szatmár, Ungaria A., Jósa (T. Kemenczei), *NYJAMÉV*, VI—VII, 1963—64, p. 23, pl. 46/8.
53. Păuliș, jud. Arad, Ungaria, D. Popescu, *Die Frühe...* pl. 12/5; A. Mozsolics, *Bronzelunde*, p. 153, pl. 18/5; B. Hänsel, *Beiträge*, lista 102/16.
54. Pácín-Képhomok, jud. Borsod, Ungaria, T. Kemenczei, *Die Chronologie*, *HOMEvk*, V, 1965, p. 109, pl. XXVI/1—4.
55. Pétervására, jud. Heves, Ungaria, Fr. Holste, *Hortfunde*, p. 16, pl. 30/5; T. Kemenczei, *Die Chronologie*, *HOMEvk*, V, 1965, pl. IV/1. 3, 4, 11.
56. Piliny, jud. Nógrád, Ungaria. J. Hampel, *Bronzkor*, I, 1886, pl. 70/9; P. Patav, *ArchErt*, 81, 1954, fig. 17/4,5; T. Kemenczei, *ActaArchBp*, 1967, fig. 13/1,3; B. Hänsel, *Beiträge*, lista 103/25.
57. Podgoriany, okr. Munkacevo, URSS, K. Bernakovic, *STZ*, 4, 1961, p. 36, pl. 13/8; B. Hänsel, *Beiträge*, lista 102/20.
58. Pusztadobos, jud. Szabolcs-Szatmár, Ungaria, Fr. Holste, *Hortfunde*, pl. 37/20, A. W. v. Brunn, *Hortfunde*, p. 33, n. 5.
59. Pusztaszentkirály, jud. Pest, Ungaria, A. Mozsolics, *ActaArchBp*, 8, 1958, p. 125—127, pl. 26/1—2; idem. *Bronzelunde*, p. 74, 156, pl. 63/1—2; B. Hänsel, *Beiträge*, lista 102/4, pl. 24/6—7.
60. Resica, okr. Košice, Cehoslovacia, J. Eisner, *Slovensko v Preveku*, 1933, p. 295, pl. 37/4,5; B. Hänsel, *Beiträge*, lista 103/17.
61. Rimavská Sobota, Slovacia, Cehoslovacia, J. Humpel, *ArchErt*, 6, 1886, p. 11, pl. 1/2—3; J. Hampel, *Bronzkor*, pl. 112/2—3; B. Hänsel, *Beiträge*, lista 103/13, pl. 54/13—14.
62. Salgótarján, jud. Nógrád, Ungaria, J. Hampel, *Bronzkor*, I, 1886, pl. 37/1—2; B. Hänsel, *Beiträge*, lista 103/4.
63. Salzburg, Austria, B. Hänsel, *Beiträge*, Lista 103/24.
64. Sárospatak, jud. Borsod, Ungaria, T. Kemenczei, *Die Chronologie*, *HOMEvk*, V, 1965, p. 109, pl. XXI/4.
65. Satu Mare, jud. Timiș, România, Milleker, *Starinar*, Ser. III, 15, 1940, 1, pl. 8; R. Hachmann, *Ostseegebiet*, pl. 61/3—6, p. 221; A. Mozsolics, *Bronzelunde*, 74, 168—169; B. Hänsel, *Beiträge*, lista 102/13, pl. 27/10.
66. Sălacea, jud. Bihor, România, Inf. I. Ordentlich.
67. Săpînja, jud. Maramureș, D. Popescu, *Dacia*, NS, 7, 1963, p. 99, fig. 6/3—4; B. Hänsel, *Beiträge*, lista 102/17.
68. Sărăsău, jud. Maramureș, România, Fl. Rómer, *ArchKozl*, VII, 1868, p. 197, fig. b., D. Popescu, *Die Frühe...* p. 145, fig. 49/2; A. Mozsolics, *Bronzelunde*, p. 164; B. Hänsel, *Beiträge*, lista 102/11.
69. Slavkovce, okr. Mihalovce, Cehoslovacia, J. Vizdal, *AR* 14, 1962, p. 795, fig. 251.
70. Somogykiliti (astăzi Balatonkiliti), jud. Somogy, Ungaria, A. Mozsolics, *Bronzelunde*, p. 161, pl. 37/2.
71. Spălnaca, jud. Alba, România, H. Dumitrescu, *Dacia*, VI—VII, p. 216, fig. 12/6, 14/7.
72. Szigliget, jud. Veszprém, Ungaria, K. Darnay, *ArchErt*, 1897, p. 351, fig. 1/9; B. Hänsel, *Beiträge*, lista 102/1 (Sümeg).

73. *Stîna*, jud. Satu Mare, România, Fr. Holste, *Hortfunde*, p. 18, pl. 33/29, 29/a; B. Hänsel, *Beiträge*, lista 103/20.
74. Stockerau, Bez. Korneuburg, Austria de Jos, Angeli, MAG Wien, 91, 1961, p. 141, pl. 8/3—4; B. Hänsel, *Beiträge*, lista 102/21.
75. Studenica, kr. Studenica, Jugoslavia, Z. Vinski, *Vjesnik Zagreb*, 2, 1961, pl. 8/2; A. Mozsolics, *Bronzefunde*, p. 73, pl. 8/2; B. Hänsel, *Beiträge*, lista 102/18.
76. Stupava, okr. Bratislava, Cehoslovacia, J. Hampel, *Bronzkor*, pl. 163, Vol. II, p. 135; A. Mozsolics, *Bronzefunde*, p. 74, 162—163, pl. 41/10; B. Hänsel, *Beiträge*, lista 102/10 a, 103/10.
77. Svedlar, Cehoslovacia, T. Kemenczei, *Die Chronologie, HOMEvk*, V, 1965, p. p. 112.
78. Svilos, Jugoslavia de Nord, S. Ercegovic, *RAD*, 4, 1955, p. 20, pl. III/3.
79. Szakácsi, jud. Borsod, Ungaria, T. Kemenczei, *Die Chronologie, HOMEvk*, V, 1965, pl. XIX/10, 11 A. W. v. Brunn, *Hortfunde*, p. 33, n. 5.
80. Szentistván, jud. Borsod, Ungaria, T. Kemenczei, *Die Chronologie, HOMEvk*, V, 1965, p. 111.
81. Szentistvánbaska, jud. Borsod, Ungaria, T. Kemenczei, *Die Chronologie, HOMEvk*, V, 1965, p. 111.
82. Tályia, jud. Borsod, Ungaria, T. Kemenczei, *HOMEvk*, VIII, 1969, p. 36, pl. IX/3—IX/1—2, XIII/1—6, XIV/1—10.
83. Tăuti, jud. Bihor, România, Fr. Holste, *Hortfunde*, pl. 31/3; B. Hänsel, *Beiträge*, Lista 103/21.
84. Trebisov, okr. Trebisov, Cehoslovacia, Budinsky-Kricka, *AR*, 13, 1961, p. 65, cu fig. 34; B. Hänsel, *Beiträge*, lista 103/15.
85. Tura, jud. Pest, Ungaria, Fr. Holste, *Hortfunde*,
86. Valea Chioarului, jud. Maramureş, România, M. Roska, *Repertorium*, p. 141, D. Popescu, *Die Irühe...* p. 111; A. Mozsolics, *Bronzefunde*, p. 73, 146.
87. Veľky Bl., Slovacia, Cehoslovacia, T. Kemenczei, *Die Chronologie, HOMEvk*, V, 1965, p. 112.
88. Vysni Blh, okr. Rimavská Sobota, Cehoslovacia, J. Hampel, *ArchErt*, 1, 1881, p. 277, fig. 3—4; B. Hänsel, *Beiträge*, lista, 103/11, pl. 52/6—7.
89. Volavec, Ucraina Subcarpatică, URSS, *ArchErt*, 1897, p. 355, fig. 9; M. Jankovich, *Podkarpatska Rus v Preistorii*, Munkacevo, 1931, p. 29, pl. V/7, VII/20—23,, K. Bernjakovic, *SlovArch*, 8, 1960, p. 353.
90. Zabar,
91. Zajta, jud. Szabolcs-Szatmár, Ungaria, F. Tompa, *BerRGK*, 1934—35, p. 89, pl. 35/8; A. Mozsolics, *Bronzefunde*, p. 74, 178, pl. 65/3.
92. Zalaza, Polonia, T. Kemenczei, *Die Chronologie, HOMEvk*, V, 1965, p. 112.
93. Zalkod, jud. Borsod, Ungaria, Fr. Holste, *Hortfunde*, pl. 38/13; I. Béna, *ActaArchBp*, 1958, p. 218; B. Hänsel, *Beiträge*, lista 103/7, pl. 36/21.
94. Zvolen, Cehoslovacia, T. Kmenczei, *Die Chronologie, HOMEvk*, V, 1965, p. 112.
95. „Ungaria“ (fără locul descoperirii); J. Hampel, I, 1886, pl. 36/5;